

УДК 339.7:336.722.117.3

Дуб А.Р.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки та теорії фінансів
Львівського національного університету імені Івана Франка

КАНАЛИ МІЖНАРОДНИХ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТА ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЇХ ВИБІР

У статті охарактеризовано канали переказування коштів українськими трудовими мігрантами своїм домогосподарствам на батьківщині. Проведено аналіз чинників, які мають вплив на вибір конкретного каналу трансакції. Запропоновано заходи популяризації та активізації офіційних каналів грошових трансфертів.

Ключові слова: канали грошових переказів, грошові трансферти, мігрант, заробітчани, банк, міжнародні системи грошових переказів.

Дуб А.Р. КАНАЛЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДЕНЕЖНЫХ ПЕРЕВОДОВ И ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ИХ ВЫБОР

В статье охарактеризованы каналы перевода средств украинскими трудовыми мигрантами своим домохозяйствам на родине. Проведен анализ факторов, влияющих на выбор конкретного канала трансакции. Предложены меры популяризации и активизации официальных каналов денежных трансфертов.

Ключевые слова: каналы денежных переводов, денежные трансферты, мигрант, работники, банк, международные системы денежных переводов.

Dub A.R. INTERNATIONAL REMITTANCE CHANNELS AND FACTORS AFFECTING THEIR CHOICE

The channels of money transfer Ukrainian labor migrants to their country of origin households are described in the article. The factors that have an influence at choice concrete channel of transaction are analyzed. The measures of popularization and activations of official channels of money transfers are offered.

Keywords: remittances, remittance channels, labor migrants, bank, international money transfers systems.

Постановка проблеми. Забезпечення потреб домогосподарства часто спонукає його членів до пошуку джерел доходів за межами України. За оцінками експертів, загальна чисельність трудових мігрантів, включаючи осіб, які працюють та проживають за кордоном впродовж тривалого періоду часу, і тих, які перебувають за кордоном на сезонних роботах, становить понад 5 млн осіб [1, с. 4]. Частина зароблених ними коштів пересилається в Україну і є суттєвим джерелом формування доходів вітчизняних домогосподарств. За різними даними, загальні щорічні обсяги міжнародних грошових переказів, що надходять в Україну, становлять від 6,5 до 25,6 млрд доларів США [2; 3; 4]. Такі відмінності обумовлені методологічними особливостями їх підрахунків та складністю визначення реальних обсягів переказів у зв'язку з використанням мігрантами неформальних каналів переказів. Виходячи з цього, виявлення та аналіз чинників, які впливають на вибір українськими трудовими мігрантами того чи іншого каналу, мають важливе значення для пошуку шляхів збільшення трансакцій через офіційні канали, що дасть змогу більш точно оцінити обсяги грошових надходжень від заробітчани із-за кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці міжнародної трудової міграції та її фінансовим аспектам присвячені праці таких зарубіжних науковців, як С. Амуедо-Дорантес, Р. Вермулен, А. Коссе, С. Позо, Х. Рапопорт, Д. Раса та ін. Предметом їх дослідження виступає сутність міграції та міжнародних грошових трансфертів, а також фактори, які впливають на поведінку та рішення мігрантів щодо здійснення переказів. Серед представників української науки, проблематику зовнішньої трудової міграції українського населення та її наслідків розкривають у своїх роботах А. Гайдучський, І. Майданік, О. Малиновська, М. Пітюлич та ін. Дослідники акцентують увагу здебільшого на аналізі стану зовнішньої трудової міграції та на обчисленні обсягу грошових надходжень від заробітчани, розглядаючи

їх як інвестиційний ресурс. При цьому у вітчизняній науці практично осторонь залишаються питання, пов'язані з висвітленням та аналізом факторів, які мають вплив на вибір українськими мігрантами каналів переказування коштів домогосподарствам в Україну.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення факторів, які впливають на вибір українськими трудовими мігрантами каналів переказування коштів домогосподарствам на батьківщину, та пошук шляхів підвищення ролі офіційних каналів трансакцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фахівці Міжнародного валютного фонду на основі аналізу світової практики здійснення трансграничних грошових трансфертів умовно поділяють канали їх реалізації на: формальні, напівформальні та неформальні. До формальних належать організації, які підпадають під суворе регулювання та мають офіційні дозволи на здійснення переказів грошових коштів (банки, небанківські фінансові організації та оператори грошових переказів). Напівформальні канали включають формальні організації, які надають послуги з переказу грошових коштів поза механізмами регулювання, що застосовуються офіційними державними органами. Ці установи добре організовані для переказування коштів, але не контролюються жодним органом з регулювання фінансових послуг. Прикладом такого каналу можуть бути оператори мобільного зв'язку, які дозволяють здійснювати перекази коштів шляхом поповнення телефонного рахунку та зняття коштів у будь-якого уповноваженого агента; створення віртуальних рахунків у мережі Інтернет тощо. Неформальні канали грошових переказів знаходяться поза сферою фінансового регулювання та нагляду, проте переважно не суперечать законодавству. До них належать: самовивіз готівкових коштів; передання коштів через шоферів, які здійснюють міжнародні перевезення; системи типу «хавала». У неформальних каналах можуть

бути задіяні посередники, які не функціонують як формальні підприємства. Умовність такого поділу характеризується тим, що той чи інший канал може опіюватися по-різному в залежності від режиму регулювання, інституційної структури та правової системи в різних країнах. Тобто, конкретний канал може бути формальним в одній країні, але неформальним в іншій, в залежності від режиму його регулювання [5, с. 4-12].

У західній науковій літературі з проблематики грошових переказів мігрантів науковці концентрують увагу на формальних та неформальних каналах трансфертів. Зокрема, С. Амуде-Дорантес та С. Позо досліджуючи канали трансфертів, які використовують мігранти у США для переказування коштів домогосподарствам у країнах свого походження, зазначають, що всі канали можна поділити на три основні категорії: 1) банківські установи (шляхом використання банківських чеків, кредитних та дебетових карток); 2) небанківські організації, які здійснюють грошові перекази (Western Union, MoneyGram та інші); 3) неформальні канали (передача готівки поштою, через друзів, самовивіз тощо). Виділення небанківських організацій в окрему групу обумовлено їх вузькою спеціалізацією (здійснення грошових переказів, які інколи можуть поєднуватися з обміном валют) [6, с. 4].

За даними Національного банку України, у 2014 році 49,2% загального обсягу всіх приватних грошових переказів в Україну надходили через міжнародні платіжні системи, 37,1% – через систему коррахунків банків, і лише 13,7% – неофіційними каналами [2]. Приблизно така ж тенденція простежувалася і в попередні роки.

Іншу оцінку використання українськими мігрантами каналів міжнародних грошових переказів дають вітчизняні дослідники даної проблематики. Так, І. Майданік зазначає, що більш ніж 50 відсотків мігрантів переказують кошти домогосподарствам в Україну, використовуючи неформальні канали переказів (передають через друзів, знайомих, перевозять власноручно). Обумовлено це високою вартістю офіційних каналів переказів та нелегальним статусом значної чисельності українських мігрантів [7, с. 121]. Такої ж думки дотримується й А. Гайдуцький, який стверджує, що «абсолютно більшість переказів надходить неофіційними каналами» [4, с. 328].

Інформацію про використання українськими заробітчанами каналів міжнародних грошових трансфертів у розрізі країн міграції знаходимо у звіті про обстеження трудової міграції, яке проходило у 2012 році. Звітні дані засвідчують, що абсолютна більшість мігрантів, які приклали свою працю в сусідніх країнах, використовували неформальні канали для здійснення грошових трансфертів додому. Так, через вказані канали з Угорщини надходило практично 100% переказів (у тому числі 81,5% – шляхом самовивозу), з Польщі – 92,3% (у т.ч. 44,1% – самовивозом, 11,8% – через друзів та родичів, 36,4% – через водіїв автотранспорту), з Білорусі – 100% (71,1% – через друзів та родичів, 28,3% – особисто) [8, с. 59, 60, 92].

Українські заробітчани в Італії та Чехії також надавали перевагу використанню неофіційних каналів грошових трансфертів, частка яких в загальному обсязі переказів складала 66,4% та 63,0% відповідно (переважно через друзів, рідних та водіїв міжнародних перевезень), проте більше, порівняно із вищезазначеними країнами, використовувалися й офіційні канали, в складі яких з Італії домінували між-

народні оператори грошових переказів (23,2%), а з Чехії – банківські перекази (21,9%) [8, с. 59-60, 92].

При переказуванні коштів з Іспанії, Німеччини та Португалії переважали офіційні канали, на долю яких припадало 67,4% з Іспанії (у т.ч. 54,4% – через банківські перекази), 55,3% з Німеччини (у т.ч., 51,3% – через банківські перекази), 67,9% з Португалії (з яких 35,8% – через банківські перекази, а 32,1% – через міжнародних операторів грошових переказів) [8, с. 59-60, 92].

На основі емпіричного досвіду можна виділити чотири групи чинників, які впливають на рішення мігрантів щодо вибору каналу для здійснення переказу: 1) фактори, які притаманні конкретному каналу; 2) характеристики, пов'язані з мігрантами та домогосподарствами-реципієнтами коштів; 3) властивості самого переказу; 4) економічне та інституційне середовище як в країні перебування мігранта, так і в країні домогосподарства-реципієнта трансфертів [9, с. 8-9].

До факторів, властивих конкретному каналу, можна віднести [6, с. 6]:

- безпечність трансферту. Звичайно, що переказ коштів через банківські установи та міжнародні системи грошових переказів характеризується значно вищим рівнем безпеки, порівняно з неформальними каналами, яким притаманний широкий спектр ризиків (від шахрайства посередників до легальної конфіскації коштів органами влади);

- анонімність. За рівнем анонімності трансферти через банківську систему та міжнародні системи грошових переказів суттєво поступаються неформальним каналам. Причому, найнижчий рівень анонімності притаманний банківській системі (якщо передбачається відкриття рахунку, то вимагається подання максимального обсягу інформації);

- швидкість отримання коштів. Використання міжнародних систем грошових переказів дозволяє практично миттєво отримати реципієнтами коштів. Дещо повільніше можна отримати кошти, використовуючи банківську систему, та при фізичному переміщенні готівки через неформальні канали;

- легкість використання менш освіченими та літніми мігрантами. Неформальні канали, поза всяким сумнівом, переважають за цим критерієм, оскільки оформлення документів при здійсненні переказів через банківську та міжнародні системи грошових переказів можуть відлякувати малоосвічених та старших мігрантів;

- використання каналу з метою формування заощаджень. За цього критерію найбажанішим каналом трансфертів можна вважати банківську систему, яка сприятиме приросту коштів навіть за умови використання поточного банківського рахунку. Кошти, передані через неформальні канали та через міжнародні системи грошових переказів, як правило, не надходять на ощадні банківські рахунки чи вкладаються в інші фінансові інструменти, а скеровуються переважно на поточне споживання, купівлю предметів тривалого користування тощо;

- ліквідність. Оскільки готівка характеризується найвищим ступенем ліквідності, неформальні канали превалюють над банківською системою та міжнародними системами грошових переказів. Хоча варто зазначити, що ліквідність коштів, переказаних через останні два із зазначених каналів, також є доволі високою;

- географічна доступність для реципієнта. Найвищий показник за цим критерієм належить неформальним каналам, оскільки, приймаючи рішення про

використання неформальних посередників, мігрант обиратиме тих, які здійснять доставку максимально близько і зручно для реципієнта (щоправда, це, в свою чергу, може спричинити до збільшення вартості переказу). Натомість домогосподарства-реципієнти (особливо в сільській місцевості) можуть бути позбавлені доступу до банківських установ та організацій, що використовують міжнародні системи грошових переказів, через їх значну віддаленість.

Окрім зазначених властивих каналам переказів чинників, можна виділити ще один – часова доступність до каналу. Тобто, офіційним каналом можна скористатися практично в будь-який час, натомість неофіційним – лише при нагоді. Виходячи з цього, можна стверджувати, що використання неформальних каналів трансфертів носить здебільшого безсистемний (нерегулярний) характер порівняно із офіційними каналами. А це, в свою чергу, обумовлюватиме часове та кількісне варіювання доходів домогосподарств-реципієнтів.

Серед характеристик, пов'язаних з мігрантами та домогосподарствами-реципієнтами коштів, можна виділити такі [6, с. 7-8]:

- легальність статусу мігрантів. Мігранти, які перебувають в країні нелегально або працевлаштовані неофіційно, переказують частини свого заробітку через неофіційні канали або через міжнародні платіжні системи, оскільки при використанні банківських послуг потрібно пред'являти документи, які б підтверджували офіційний статус перебування в країні міграції. За різними оцінками, частка українських мігрантів, які нелегально перебували та працювали за кордоном, становила від 16,7% до 80%. А у Польщі легально працювали лише 11,7% заробітчан з України [8, с. 42; 4, с. 146];

- вік мігрантів. Емпіричні дослідження показують, що літні мігранти більш схильні використовувати простіші та менш прозорі канали (неформальні та міжнародні платіжні системи), аніж молоді заробітчани. Середній вік українських трудових мігрантів становила 37 років. Більшість же трудових мігрантів (25,3%) у віці 40-49 років, а частка заробітчан старших 49 років була 16,2% [8, с. 32];

- рівень освіти мігрантів. Більш освічені мігранти надають перевагу вивченню можливостей банківської системи та використанню її інструментарію для здійснення трансфертів. За освітнім рівнем переважна більшість (69,5%) заробітчан з України мали базову та повну загальну середню освіту. Лише зайняті в Німеччині відзначалися високим рівнем освіти (89,6% усіх мігрантів мали повну вищу освіту) [8, с. 33-34];

- час або досвід перебування в країні міграції. Оскільки міграція в переважній більшості відбувається з менш економічно розвинутих країн до більш розвинутих, то і мігранти з часом починають використовувати переваги банківської системи країн міграції при здійсненні трансфертів на батьківщину. Значна частина зовнішніх трудових міграцій в Україні носить циклічний та сезонний характер. Особливою схильністю до короткострокових поїздок вирізняються працюючі у Польщі, оскільки майже половина (47,8%) усіх трудових мігрантів, котрі їздять за кордон щомісяця (один або декілька разів), працюють саме у цій країні. Загалом, середня тривалість перебування працівників-мігрантів у сусідніх країнах варіює від 2 місяців (у Польщі) до 5 місяців (у Чеській Республіці), у більш віддалених країнах – від 9 місяців (у Португалії) до 12 місяців (в Іспанії) [8, с. 40-41];

- розгалуженість сім'ї та друзів мігранта на батьківщині. Вважається, що при наявності багатьох реципієнтів трансфертів, мігрант буде схилитися до вибору таких банківських інструментів як чеки, або пластикові картки. Здійснити розподіл коштів між домогосподарствами-реципієнтами чи навіть членами одного домогосподарства при використанні неформальних каналів та міжнародних платіжних систем може супроводжуватися додатковими витратами. Більше половини (58,4%) трудових мігрантів з України перебувають у шлюбі [8, с. 30], з чого можна зробити висновок, що реципієнтом грошових переказів в основному є чоловік/дружина заробітчанина;

- географічне розташування домогосподарств реципієнтів. Якщо домогосподарства розташовані в сільській місцевості або у віддалених районах, то перекази здійснюються з використанням неформальних каналів та міжнародних платіжних систем, оскільки в таких домогосподарств може бути утруднений доступ до банківських установ. 54,3% домогосподарств-реципієнтів міжнародних грошових переказів в Україні розташовані в сільській місцевості. Окрім того, члени міських домогосподарств переважно мігрували на заробітки до Іспанії, Португалії та Німеччини, тоді як селяни – до Угорщини, Чехії, Польщі та Білорусі [8, с. 37];

- призначення трансфертів. При прийнятті рішення про скерування сум міжнародних грошових переказів на заощадження, мігрант обиратиме банківські установи, за допомогою яких можна не лише переказати кошти, а й оформити депозит. Якщо ж основним призначенням трансфертів є забезпечення поточного споживання, перевага надаватиметься неформальним каналам та міжнародним платіжним системам. Левова ж частка грошових переказів (77,5%), отриманих українськими домогосподарствами від трудових мігрантів з їх числа, скеровувалась на задоволення щоденних потреб [8, с. 93].

Властивостями самого переказу, що впливають на вибір каналу трансакції, є [9, с. 9]:

- сума переказу. При переказуванні значних сум перевага надається банківській системі, тоді як невеликі за обсягом перекази здійснюються через неформальні канали. Пояснюється це тим, що банки та небанківські оператори грошових трансфертів справляють високі комісійні з незначних сум переказів. Проте, при передачі значних сум коштів неформальними каналами їх вартість зростає, що може пояснюватися платою за ризики, пов'язані з фізичним перевезенням грошей. Середній ж розмір грошових переказів здійснених українськими трудовими мігрантами складав 1795 доларів США за рік. При цьому у сільській місцевості розмір допомоги складав 2256 доларів США і в 1,7 рази перевищував відповідний показник у міських поселеннях. Сума одного переказу варіювала в межах 250-400 доларів США [8, с. 62];

- частота переказів. Якщо міжнародні грошові трансферти мають регулярний характер, то значно частіше здійснюються через офіційні канали, аніж через неофіційні. Заробітчани з України, які працюють в сусідніх країнах, переважно привозили кошти самостійно (при поїздках додому), або, при нагоді, через друзів та знайомих, з чого можна зробити висновок про невисоку регулярність трансфертів. Мігранти ж у більш віддалених країнах Західної Європи (Іспанія, Німеччина, Португалія, Італія та ін.) здійснювали в середньому сім переказів за рік [1, с. 25].

Окрім зазначеного, при прийнятті рішення про вибір каналів переказів мають суттєвий вплив стан фінансової системи та загального інституційного середовища як країни перебування мігранта, так і країни розміщення домогосподарства-реципієнта. Зокрема [9, с. 10]:

- економічна та фінансова стабільність в країні – реципієнти трансфертів сприятиме вибору офіційних каналів;

- рівень довіри до банківської системи та організацій, що займаються грошовими переказами. За низького рівня довіри мігранти надаватимуть перевагу неофіційним каналам переказів;

- кількість установ, що надають послуги з переказування коштів, та рівень конкуренції між ними. Наявність великої чисельності провайдерів грошових переказів та високий рівень конкуренції між ними сприятиме зменшенню вартості трансфертів, що зумовлюватиме вибір мігрантами офіційних каналів.

З метою підвищення ролі офіційних каналів при здійсненні міжнародних грошових переказів українським трудовими мігрантами, які дозволять залучити валютні кошти в обіг в Україні, вважаємо за доцільне на державному рівні здійснити наступні кроки:

- забезпечити і підтримувати фінансову стабільність в країні, що підвищить довіру до банківської системи;

- сприяти відкриттю філій вітчизняних державних банків у країнах найбільшої концентрації трудових мігрантів з України, що, з одного боку, надасть можливість зменшити вартість переказування коштів, а з другого, сприятиме зростанню ролі державних банків у банківській системі країни;

- зменшити оплату послуг за переказ коштів до 1-2%, що дасть змогу конкурувати з передачею коштів через неофіційні канали та через міжнародні системи переказів;

- популяризувати фінансові інструменти національних банківських установ для переказування коштів (дебетові картки, банківські чеки), що стане ще однією конкурентною перевагою над неофіційними каналами трансакцій;

- сприяти підвищенню рівня фінансової освіченості серед трудових мігрантів, у результаті чого будуть частково нівельовані чинники, які спричиняють до вибору неофіційних каналів трансфертів коштів;

- надати можливість отримувати кошти в Україні в іноземній валюті з дебетових карток у банкоматах без будь-яких обмежень, що підвищить зацікавленість мігрантів у фінансових інструментах;

- запровадити пільгові депозитні умови в державних банках при зарахуванні 50% міжнародного грошового переказу (оскільки основним напрямом використання трансфертів є забезпечення поточного споживання домогосподарств-реципієнтів) на депозит, що сприятиме перетворенню міжнародних грошових трансфертів українських трудових мігрантів на інвестиційні ресурси.

Висновки. На основі вищевикладеного можна дійти висновків, що члени українських домогосподарств, які мігрують у пошуках праці до сусідніх країн (Польщі, Угорщини, Білорусі), віддають перевагу використанню неофіційних каналів переказів (первозять кошти особисто, передають через друзів, водіїв міжнародних перевезень тощо). Пояснюється

це, у першу чергу, бажанням мінімізувати витрати при переказуванні коштів офіційними каналами; близькістю розташування країни міграції і короткостроковістю (сезонністю) міграції; переважно нелегальним статусом зайнятості в українських мігрантів в цих країнах; невисоким рівнем освіти та віком мігрантів; скеруванням коштів на поточне споживання. Окрім того, суттєвий вплив на вибір каналу переказів мають і довіра до влади та банківського сектора в Україні.

З Італії та Чехії більшість грошових переказів трудових мігрантів надходило через неофіційні канали, проте частка трансакцій через офіційні канали була доволі значною (в межах 35%), що обумовлено, з одного боку, властивостями, притаманними самим заробітчанами, а з другого – віддаленістю держав та частотою переказів.

З більш віддалених країн Західної Європи (Іспанії, Німеччини та Португалії) українські заробітчани надсилали кошти, переважно використовуючи офіційні канали, що обумовлено не лише особистісними характеристиками мігрантів (офіційним статусом зайнятості, високим рівнем освіти тощо), але й довірою до фінансової системи цих країн та безпечністю офіційних каналів.

Для популяризації використання офіційних каналів для здійснення міжнародних грошових переказів українськими трудовими мігрантами необхідно, перш за все, стабілізувати фінансову сферу, підвищити рівень фінансової освіченості заробітчанами, а також впроваджувати та розвивати фінансові інструменти, які б зацікавили як мігрантів, так і їх домогосподарства на батьківщині.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Малиновская Е. Трудовые мигранты из Украины в странах ЕС и их переводы на родину в посткризисный период. Отчет об исследовании / Е. Малиновская [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mirpal.org/files/files/Malynovska's_report_rus_final_w%20cover.pdf.
2. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україні. Національний банк України. Департамент статистики та звітності, Управління зовнішнього сектору [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208355>.
3. Annual Remittances Data (updated as of Apr. 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econ.worldbank.org>.
4. Гайдучкий П.А. Міграційний капітал: теорія, методологія, практика / П.А. Гайдучкий. – К. : ТОВ «Інфосистем», 2010. – 446 с.
5. International transactions in remittances: guide for compilers and users. [Washington, D.C.]. – International Monetary Fund, 2009. – 84 p.
6. Amuedo-Dorantes C. On the Use of Differing Money Transmission Methods by Mexican Immigrants / Amuedo-Dorantes C., Pozo S. – Fundacion Centro de Estudios Andaluces. – Documento de Trabajo. – Serie Economia. – 2004. – № 6. – 42 p.
7. Майданік І.П. Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав / І.П. Майданік – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В Птухи НАН України, 2010. – 176 с.
8. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні / Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Будапешт МОП, 2013. – 98 с.
9. Kosse A. Migrants' choice of remittance channel do general payment habits play a role? / A. Kosse, R. Vermeulen. – ECB Working Paper. – 2014. – № 1683. – 37 p.